

Učestalost i povezanost različitih oblika roditeljskog kažnjavanja s osjećajima i reakcijama djece

Vesna Bilić*
vesna.bilic@ufzg.hr

Petra Bilić

UDK: 173
159.922.74-055.52

Prethodno priopćenje / Preliminary communication
Primljeno: 19. lipnja 2013.
Prihvaćeno: 6. srpnja 2013.

Da bi disciplinirali i kontrolirali dijete te promijenili ponašanje koje percipiraju kao nepoželjno i povećali šanse za poželjno ponašanje i poslušnost u budućnosti, roditelji koriste različite oblike kažnjavanja. Radi ispitivanja učestalosti i povezanosti netjelesnih i tjelesnih oblika kažnjavanja s osjećajima i reakcijama djece te utvrđivanja razlike po spolu, provedeno je istraživanje u kojem je sudjelovalo 275 učenika (45,8% M i 54,2% Ž) viših razreda osnovnih škola, prosječne dobi 12,8 godina. Rezultati pokazuju da ispitanici najčešće doživljavaju lakše oblike tjelesnog kažnjavanja, zatim netjelesne, a najmanji broj ih je doživio teško tjelesno kažnjavanje. Nakon kažnjavanja ispitanici učenici su najčešće osjećali povrijeđenost i tugu, nepravdu, bijes i ljutnju, strah i razočaranje u roditelje, a utvrđena je i pozitivna, statistički značajna povezanost između gotovo svih analiziranih oblika kažnjavanja i negativnih osjećaja djece. Iako u odnosu na djevojčice, roditelji dječacima češće ukidaju povlastice, udaraju ih predmetima i češće povlače za kosu ili uši, nisu utvrđene značajne razlike u njihovim osjećajima i reakcijama na roditeljsko kažnjavanje. U zaključku se sugerira da kažnjavanje može izazvati višestruke, negativne emocionalne reakcije djece što otežava prihvaćanje roditeljskih upozorenja, internalizaciju normi i ponašanja koje oni takvim »odgojnim metodama« žele postići.

ključne riječi: netjelesno kažnjavanje, tjelesno kažnjavanje, negativne emocije, reakcije na kažnjavanje.

* Dr. sc. Vesna Bilić, izvanredni prof. na Katedri za pedagogiju Učiteljskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i voditeljica doktorskoga studija »Rani odgoj i obvezo obrazovanje« na istoj instituciji; Petra Bilić, mag. prim. obrazovanja, Osnovna škola Ston.

Uvod

Česta reakcija roditelja na ponašanje djece koje smatraju neprikladnim, nepoželjnim ili neprihvatljivim jest kažnjavanje, a ono se definira kao »postupak primjene averzivnog podražaja nakon nekog neprimjerenog ponašanja djeteta«.¹ Takvim postupcima roditelji žele disciplinirati i kontrolirati dijete, postići prestanak ili promjenu ponašanja s kojim nisu zadovoljni (kratkoročni ciljevi) te smanjiti vjerojatnost ponavljanja i povećati šanse za poželjno ponašanje i poslušnost u budućnosti (dugoročni ciljevi).² Neki roditelji koriste kažnjavanje racionalno, planirano i kontrolirano, a njihove aktivnosti nisu popraćene snažnim emocijama (instrumentalno kažnjavanje), dok drugi u afektu reagiraju na rizične čimbenike, a ne samo na dijete, uz manifestnu ljutnju i gubitak kontrole, nakon čega se kaju i osjećaju tugu (impulzivno kažnjavanje).³

Dio roditelja prakticira netjelesne oblike kažnjavanja, odnosno namjerno izazivaju patnju, krivnju, nelagodu, emocionalne povrede radi regulacije i kontrole ponašanja djeteta. U literaturi se navodi da netjelesni oblici kažnjavanja uključuju: a) verbalno kažnjavanje (vrijeđanje, vikanje); b) ograničavanje sloboda (zabrana izlazaka iz kuće ili druženje s prijateljima); c) ukidanje povlastica ili oduzimanja privilegija (gledanje televizije, igranje računalnih igrica, oduzimanje džeparca), te d) zadavanje dodatnih obveza ili poslova.⁴

Drugi su roditelji skloniji primjeni tjelesnog kažnjavanja, odnosno svjesnoj i namjernoj uporabi fizičke sile s ciljem da dijete doživi bol i/ili nelagodu, ali ne i ozljedu, a kako bi se promijenilo ponašanje koje oni percipiraju kao nepoželjno.⁵ Stoga radi korekcije ponašanja primjenjuju a) blaže oblike fizičkog

¹ E. A. DELALE, Lj. MUSLIĆ, K. DRPIĆ, Povezanost postupaka kažnjavanja i alternativa kažnjavanju kod doživljaja blažih i izrazito neprimjerenih ponašanja, *Ljetopis socijalnog rada*, 19 (2012) 2, 317-344, 320.

² Usp. E. T. GERSHOFF, S. H. BITENSKY, The case against corporal punishment of children. Converging evidence from social science research and international human rights law and implications for U.S. public policy, *Psychology, Public Policy, and Law*, 13 (2007) 4, 231-272; E. T. GERSHOFF, More harm than good: A summary of scientific research on the International and unintended effects of corporal punishment on children, *Law and Contemporary Problems*, 73 (2010) 33-58.

³ Usp. E. T. GERSHOFF, Corporal Punishment by Parents and Associated Child Behaviors and Experiences: A Meta-Analytic and Theoretical Review, *Psychological Bulletin*, 128 (2002) 4, 539-579; E. T. GERSHOFF, *Report on physical punishment in the united states: what research tells us about its effects on children*, Columbus, Center for Effective Discipline, 2008; M. GONZALEZ i sur., What predicts injury from physical punishment? A test of the typologies of violence hypothesis, *Child Abuse and Neglect*, 32 (2008) 8, 752-765.

⁴ Usp. E. A. DELALE, N. PEĆNIK, Učestalost i međuodnosi korektivnih i preventivnih odgojnih postupaka majki djece predškolske dobi, *Ljetopis socijalnog rada*, 17 (2010) 1, 49-69; D. MALEŠ, B. KUŠEVIĆ, Kako djeca doživljavaju kažnjavanje u obitelji?, *Dijete i društvo*, 10 (2008) 1-2, 49-68.

⁵ Usp. M. A. STRAUS, Corporal Punishment and Primary Prevention of Physical Abuse, *Child Abuse and Neglect*, 24 (2000) 9, 1109-1114; GERSHOFF, *Report on physical punishment...; isti, More harm than good...*

kažnjavanja (potezanje za kosu ili uši; udaranje rukom i predmetima); ali i b) teže fizičke oblike (batine i sl.); c) prisiljavaju djecu na konzumaciju štetnih tvari (primjerice ljutih začina: paprike, papra, feferona i sl.); te na d) radnje koje uključuju prekomjernu tjelesnu nelagodu (prisiljavanje na sjedenje ili stajanje u neugodnom ili bolnom položaju; klečanje na tvrdim ili oštrim predmetima: kukuruzu, staklu ili kamenčićima; uskraćivanje vode ili hrane; primoravanje djece da prekomjerno vježbaju.⁶

Često se kažnjavanje, osobito tjelesno, određuje i kao umjereno, lakše ili blaže nasilje, a što označava manji intenzitet i učestalost, u odnosu na strože oblike koji se povezuje uz zlostavljanje.⁷ Dakle, tjelesno kažnjavanje se od tjelesnog zlostavljanja razlikuje po intenzitetu, niskom riziku ozljede te prema namjeri roditelja da na taj način dobro odgoje svoje dijete.⁸ No, Smith ističe da intenzitet ili stupanj nasilja ne može činiti razliku, a teško je procijeniti rizik ozljede i nije moguće zanemariti ostale posljedice koje kažnjavanje izaziva.⁹ Budući da brojne, novije znanstvene i pravne definicije zlostavljanja uključuju i ona roditeljska nasilna ponašanja koja djeci mogu nanijeti i potencijalnu štetu za zdravlje, razvoj i dostojanstvo, sukladno tome se uočava tendencija da se ne razdvaja tjelesno kažnjavanje od tjelesnog zlostavljanja. Pa se ističe se da se konstrukti tjelesnog kažnjavanja i zlostavljanja uvelike preklapaju,¹⁰ odnosno da to nisu kvalitativno različite pojave niti ih generiraju različiti čimbenici.¹¹ Budući da oko razgraničenja tjelesnog kažnjavanja i zlostavljanja još uvijek nema jedinstvenog stajališta ni precizne razdjelnice, neki autori, istina s oprezom, ove fenomene analiziraju odvojeno.¹² Neovisno o tome promatraju li se tjelesno kažnjavanje i zlostavljanje kao jedinstveni ili različiti konstrukti, čini se opravdanim upozoriti na kontinuitet nasilja koje od psihičke agresije i blažih oblika prerasta u teže, odnosno u zlostavljanje, a zajednički im je nazivnik – nasilje nad djecom i nepoštivanje njihovih prava.

⁶ Usp. V. BILIĆ, G. BULJAN FLANDER, H. HRPKA, *Nasilje nad djecom i među djecom*, Jastrebarsko, Naklada Slap, 2012, 84.

⁷ Usp. M. K. AKMATOV, Child abuse in 28 developing and transitional countries – Results from the multiple indicators cluster surveys, *International Journal of Epidemiology*, 40 (2011) 1, 219-227; M. AJDUKOVIĆ i sur., Epidemiološko istraživanje prevalencije i incidencije nasilja nad djecom u obitelji u Hrvatskoj, *Ljetopis socijalnog rada*, 19 (2013) 3, 367-412.

⁸ Usp. GONZALEZ i sur., *nav. dj.*; Bilić, Buljan Flander, Hrpka, *nav. dj.*

⁹ Usp. A. SMITH, The State of Research on the Effects of Physical Punishment, *Social Policy Journal of New Zealand*, 27 (2006) 114-127.

¹⁰ Usp. STRAUS, *Corporal Punishment...*

¹¹ Usp. GONZALEZ i sur., *nav. dj.*

¹² Usp. N. PEČNIK, *Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece*, Jastrebarsko, Slap, 2003; *isti*, Prilog odbacivanju tjelesnog kažnjavanja djece, *Dijete i društvo*, 8 (2006) 1, 177-199; Ajduković i sur., *nav. dj.*

Raširenost tjelesnog kažnjavanja

Usprkos zakonskim zabranama i činjenici da živimo u 21. stoljeću kažnjavanje je raširena roditeljska praksa. U novijim se istraživanjima upozorava na prevalenciju netjelesnih oblika kažnjavanja,¹³ a Akmatov¹⁴ ističe da se psihičko nasilje prakticira u svih 28 zemlja u kojima je njegovo istraživanje provedeno, osobito u Jemenu (92%) i Vijetnamu (90%), a najmanje u Albaniji (12%). U istom istraživanju 64% ispitanih majki navodi da primjenjuje i blaže tjelesno kažnjavanje, najviše u afričkim zemljama (83%), a manje u europskim tranzicijskim zemljama (46%).

I u Republici Hrvatskoj, prema istraživanju Delale i Pećnik¹⁵ tjelesno kažnjavanje predškolske djece koje se smatra društveno prihvatljivim, vrlo je rašireno, pa 74,8% majki pljusne svoje dijete ili ga udari, a 32% pri tom koristi kuhaču ili remen. I roditelji adolescenta (N = 983 majke i 845 očeva) također su skloni fizičkom kažnjavanju djeteta, a 78,4% majki i 63,3% očeva navodi da su jednom ili više puta udarili svoje dijete.¹⁶ U istom istraživanju njihova djeca (N=1074), učenici sedmog razreda, potvrđuju da je njih 73,3% doživjelo tjelesno kažnjavanje od majke, a 62,2% od oca. U najnovijem istraživanju Ajduković i suradnika¹⁷ utvrđeno je da je više od polovice mladića i djevojaka, u svim dobnim skupinama, doživjelo tjelesno kažnjavanje (56,1% učenika petog razreda i 68,4% učenika sedmog razreda osnovne škole te 72,3% učenika drugog razreda srednjih škola).

Navedeni podaci, dobiveni od roditelja i djece, pokazuju da je kažnjavanje diljem svijeta, pa i u Hrvatskoj, popularna »odgojna metoda«, a doživljavaju ga djeca svih dobnih skupina. No, djevojčice su češće izložene blažim oblicima nasilja, a dječaci strožim te imaju veći rizik od tjelesnog zlostavljanja.¹⁸

Razlozi zbog kojih roditelji kažnjavaju djecu

Roditelji najčešće pribjegavaju kažnjavanju mlađe djece zbog neposluha i neprimjerenih oblika ponašanja kao što je ignoriranje zapovijedi te eksperimentiranje koje završava štetom. Delale, Muslić i Drpić¹⁹ zaključuju da takva dječja ponašanja kod roditelja mogu izazvati stres i neadekvatno reguliranje emocija što rezultira kažnjavanjem. Roditelji starije djece navode da koriste tjelesno kažnjavanje kad se njihova djeca upuste u rizična ponašanja, oštre su-

¹³ Usp. Maleš, Kušević, *nav. dj.*

¹⁴ Usp. Akmatov, *nav. dj.*

¹⁵ Usp. Delale, Pećnik, *nav. dj.*

¹⁶ Usp. Pećnik, Tokić, *nav. dj.*

¹⁷ Usp. Ajduković i sur. *nav. dj.*

¹⁸ Usp. *isto*, te Akmatov, *nav. dj.*

¹⁹ Usp. Delale, Muslić i Drpić, *nav. dj.*

kobe s braćom ili sestrama, ozbiljno krše društvene norme ili krađu novac.²⁰ Roditelji adolescenta navedenim oblicima pridodaju i neispunjavanje školskih obveza koje rezultira lošim ocjenama, laganje i prešućivanje, kažnjenje kući s izlazaka, agresivno i nasilno ponašanje.²¹ U razdoblju adolescencije nije rijetkost da traženja roditelja budu interpretirana kao neprihvatljiva i rezultiraju protunapadom i vikom pa isprovociraju intenzivne roditeljske disciplinske strategije i pokrenu ciklus nasilja.²² Razlozi zbog kojih roditelji pribjegavaju kažnjavanju djeca mogu postojati od prije (distalni razlozi), kao što je osobna povijest zlostavljanja ili pozitivni stavovi prema korištenju kažnjavanja kao učinkovite odgojne metode, obrazovanje, kulturne norme ili mogu neposredno prethoditi kažnjavanju (proksimalni razlozi), kao što je trenutno emocionalno stanje roditelja, vrsta i atribucija uzroka djetetova prijestupa.²³ No, za objašnjenje različitih oblika nasilja prema djeci najčešće se koristi ekološki teorijski model koji je utemeljen na međuovisnosti i višestrukoj kauzalnoj povezanosti različitih zaštitnih i rizičnih čimbenika. Ovaj konceptualni okvir obuhvaća individualne osobine počinitelja (ontogenetska razina), neposredni kontekst ili unutarobiteljske odnose (mikrosustav), važnost lokalne zajednice u kojoj obitelj živi (egzosustav) te važnost općenitih vrijednosti, vjerovanja i kulture (makrosustav). Budući da roditelji vjeruju da kažnjavanje brzo i djelotvorno zaustavlja neprimjereno ponašanje djece i povezuju ga s neposrednom poslušnošću, malo razmišljaju o dugoročnim posljedicama. Maleš i Kušević upozoravaju na opasnost da kažnjavanje negativno potkrepljuje roditelje kod kojih raste vjerojatnost da u sličnoj situaciji ponovo primijene kaznu.²⁴

Učinci te osjećaji i reakcije djece nakon kažnjavanja

Najčešće reakcije djece na roditeljsko kažnjavanje su ljutnja, bijes, ali i nećmoć, žalost, sram, poniženje. U jednom istraživanju prema retrospektivnom samoiskazu studenata utvrđeno je da je u situacijama roditeljskog nasilja njih 80% doživjelo strah, dvije trećine je osjećalo krivnju, ljutnju i bijes, a polovica poniženje i bespomoćnost.²⁵ Studenti su procijenili da takvo postupanje roditelja, ponajprije izaziva duševnu bol, a potom i tjelesnu. Emocionalne reakcije povezuju se i isprepleću s dječjim kognitivnim procjenama značenja kažnja-

²⁰ Usp. Gershoff, *More harm than good...*

²¹ Usp. Pećnik, Tokić, *nav. dj.*

²² Usp. E. ESTAVEZ, J. N. GÓNGORA, Adolescent Aggression Towards Factors Associated and International Proposals, u: C. Quin, S. Tawse, *Handbook of Aggressive Behavior Research*, New York, Nova Science, 2009.

²³ Usp. Pećnik, *Prilog odbacivanju...*; M. A. STRAUS, Prevalence, Societal Causes, and Trend sin Corporal Punishment by Parents in World Perspective, *Law and Contemporary Problems*, 73 (2010) 1, 1-30.

²⁴ Usp. Maleš, Kušević, *nav. dj.*, 56.

²⁵ Usp. Pećnik, *Prilog odbacivanju...*

vanja, što negativno utječe na odnos djeteta s roditeljima, ugrožava njegov osjećaj sigurnosti i dovodi do gubitaka povjerenja.²⁶ Prema metaanalizi Gerhoff tjelesno kažnjavanje djece rezultiralo je samo jednim poželjnim efektom – trenutnim slaganjem s roditeljskim zahtjevima.²⁷ Što roditelji češće koriste kažnjavanje veća je vjerojatnost za pojavu nepovoljnih ishoda.²⁸ Kažnjavanje ostavlja kratkoročne i dugoročne posljedice koje se manifestira u djetinjstvu, a ističu se depresivnost, alkoholizam, suicidalnost,²⁹ ali i u odrasloj dobi, kao što je povećana agresivnost, kriminalno i antisocijalno ponašanja te rizik za zlostavljanje djece i partnera.³⁰

Empirijski dio

Budući da se pod pojmom kažnjavanja najčešće misli na tjelesno, namjera nam je u ovom radu skrenuti pozornost na učestalost i drugih oblika kažnjavanja i njihovu povezanost s negativnim emocijama, primarnim (ljutnja, strah, tuga) i s njima povezanim sekundarnim ili socijalnim,³¹ te reakcijama na ponašajnoj razini, a što može otežati prihvaćanje roditeljskih zahtjeva i narušiti međusobne odnose.

Cilj istraživanja

Cilj je ovog rad utvrditi učestalost i povezanost različitih oblika roditeljskog kažnjavanja s osjećajima i reakcijama djece te analizirati razlike po spolu.

Problemi istraživanja

Sukladno cilju određeni su sljedeći problemi istraživanja:

Utvrđiti učestalost različitih oblika kažnjavanja djece (netjelesni, blaži i teži tjelesni oblici) te osjećaja i reakcija djece na navedene oblike kažnjavanja.

Utvrđiti povezanost između različitih oblika kažnjavanja i osjećaja i reakcija djece.

²⁶ Usp. Bilić i sur., *nav. dj.*

²⁷ Usp. Gerhoff, *Corporal Punishment by Parents...*; isti, *More harm than good...*

²⁸ Usp. Straus, *nav. dj.*

²⁹ Usp. Pečnik, *Prilog odbacivanju...*

³⁰ Usp. Gerhoff, *Corporal Punishment by Parents...*

³¹ Usp. A. KOLAK, M. MAJCEN, Emocionalne reakcije učenika u nastavnom procesu kao poticaj razvoju kreativnosti, u: G. Gojkov, A. Stanojević (ur.), *Daroviti u procesu globalizacije*, Vršac, Visoka strukovna škola za obrazovanje, 2011, 337-361.

Utvrđiti razlike po spolu s obzirom na vrste kažnjavanja i osjećaje i reakcije djece na njih.

Ispitanici

U istraživanju je sudjelovalo 275 učenika (45,8% dječaka i 54,2% djevojčica) petih, šestih, sedmih i osmih razreda, prosječne dobi 12,8 godina. Učenici su bili iz triju županija: Dubrovačko-neretvanske, Splitsko-dalmatinske i Grada Zagreba. Iz svake županije odabrali smo po jednu školu u kojoj je provedeno istraživanje. Prosječan školski uspjeh učenika bio je 4,37. Od ispitanika se 89,1% izjasnilo da živi s oba roditelja, dok 1,8% živi s ocem i 8,7% živi s majkom, a jedan se učenik izjasnio da ne živi ni s jednim, ni s drugim roditeljem.

Postupak

Istraživanje je provedeno tijekom proljeća 2012. godine, a podaci su prikupljeni skupnim ispitivanjem po razredima uz suglasnost ravnatelja škole i pisanu suglasnost roditelja učenika. Učenicima je objašnjena svrha i način popunjavanja upitnika te naglašeno da je sudjelovanje dragovoljno i anonimno, uz napomenu da u svakom trenutku mogu odustati.

Instrumenti

Za prikupljanje podataka korišten je upitnik koji je za potrebe svog diplomskog rada izradila Petra Bilić na temelju sličnih instrumenta opisanih u konzultiranoj literaturi,³² a sastojao se od četiri cjeline:

1. *Upitnik sociodemografskih varijabli* koji je obuhvaćao dob, spol, razred te opći školski uspjeh; život s roditeljima (s oba roditelja, s majkom, s ocem ili s nekim drugim);
2. *Upitnik o pozitivnom roditeljskom postupanja* (jedna čestica), a učenici su na skali od četiri stupnja (nikada, rijetko, ponekad, vrlo često) procjenjivali koliko su puta tijekom života doživjeli da su njihovi roditelji s njima mirno razgovarali kad su oni u nečem pogriješili ili učinili nešto što se roditeljima nije sviđalo.

³² Usp. Pećnik, *Medugeneracijski prijenos...*; isti, *Prilog odbacivanju...*; Maleš, Kušević, *nav. dj.*; Delele, Pećnik, *nav. dj.*

3. *Upitnik o kažnjavanju u obitelji*, prilagođen je za potrebe ovog rada prema sličnim upitnicima.³³ Podskala netjelesnog kažnjavanja sastojala se od četiri čestice (npr. *Kad u nečem pogriješiš ili učiniš nešto što se ne sviđa tvojim roditeljima oni ti ukinu povlastice ili zabrane gledanje televizijskog programa, korištenje računala, igranje igrice i sl.*). Podskala blažih oblika fizičkog kažnjavanja sastojala se od sedam čestica (npr. *Koliko često si doživio od svojih roditelja povlačenje za kosu ili uši*), a podskala težih oblika fizičkog kažnjavanja sastojala se od četiri čestice (npr. *Koliko si često od svojih roditelja doživio teške batine*). Ispitanici su na skali od četiri stupnja (nikada, rijetko, ponekad, vrlo često) procjenjivali koliko su puta tijekom života doživjeli neki od navedenih oblika kažnjavanja. Budući da je upitnik prilagođen provjerili smo njegovu pouzdanost, a Cronbach alpha = 0,76.
4. *Prilagođeni Upitnik o reakcijama djece na doživljeno roditeljsko kažnjavanje*³⁴ sačinjava popis od 17 čestica, odnosno mogućih reakcija djece na kažnjavanje, a u rasponu od *osjećao sam se bezvrijedno do htio sam se osvetiti*. Učenici su na skali od četiri stupnja (nikada, rijetko, ponekad, vrlo često) procjenjivali koliko često i kako su se osjećali i ponašali nakon roditeljskog kažnjavanja. Budući da je ova skala prilagođena provjerili smo i njezinu pouzdanost, a Cronbach alpha = 0,93.

Rezultati i rasprava

Prema dobivenim rezultatima, nešto više od polovice ispitanih učenika (57,5%) u situacijama kad nešto pogriješe ili urade nešto što se ne sviđa njihovim roditeljima, ne dobije kaznu već roditelji s njima mirno razgovaraju o njihovu postupku. Od učenika njih 26,2% navodi da im se to ponekad dogodi, a 11,6% rijetko, dok 4,7% ispitanika navodi da nije nikad nakon prijestupa mirno razgovaralo o tome sa svojim roditeljima. Nalazi istraživanja sugeriraju da velik broj roditelja još uvijek ne prihvaća razgovor kao važnu, konstruktivnu alternativu kažnjavanju i dugoročno učinkovitiju odgojnu metodu.

Netjelesno kažnjavanje djece

Rezultate o učestalosti netjelesnog kažnjavanja, koje donosimo u tablici 1 pokazuju da je ono, uistinu raširena pojava.

³³ Usp. isto.

³⁴ Usp. Pećnik, *Prilog odbacivanju...*

Tablica 1: Učestalost netjelesnih oblika kažnjavanja.

Oblici netjelesnog kažnjavanja	f/%	nikad	rijetko	ponekad	vrlo često	ukupno kažnjenih	M	SD
Vrijedanje, psovanje, vikanje	f	115	101	38	21	160	1,87	0,92
	%	41,8	36,7	13,8	7,6	58,2		
Ukidanje povlastica	f	89	79	70	37	186	2,20	1,03
	%	32,4	28,7	25,5	13,5	67,6		
Ograničavanje sloboda	f	139	83	42	11	136	1,73	0,86
	%	50,5	30,2	15,3	4,0	49,5		
Zadavanje dodatnih poslova	f	144	74	41	16	131	1,74	0,91
	%	52,4	26,9	14,9	5,8	47,6		

Prema samoiskazu ispitanika njihovi roditelji najčešće koriste ukidanje povlastica (67,6%), a zatim vrijedanje, psovanje, vikanje (58,2%), odnosno verbalno kažnjavanje, te im zabranjuju druženja i izlaske iz kuće (49,5%) i zadaju im dodatne poslove (47,6%), a 4-13% djece ove oblike doživljava vrlo često. Slične su rezultate u svome istraživanju dobile Maleš i Kušević,³⁵ a visoka podudarnost rezultata može se objasniti upotrebom sličnih instrumenta i sličnom operacionalizacijom varijabli. Sudionici u oba istraživanja bili su učenici viših razreda osnovne škole. No, prevalencija je nešto viša od prosjeka u europskim tranzicijskim zemljama koje je u svom istraživanju utvrdio Akmatov,³⁶ a što se može objasniti kulturnim čimbenicima, odnosno shvaćanjem netjelesnog kažnjavanja na ovim prostorima kao uobičajene i prihvatljive odgojne metode.

Učestalost tjelesnog kažnjavanja

Rezultati koje donosimo u tablici 2 pokazuju da su ispitani učenici često u svojim obiteljima izloženi i blažim oblicima tjelesnog kažnjavanja.

Od blažih oblika tjelesnog kažnjavanja ispitanici su najčešće bili izloženi pljuskanju ili šamaranja (53,8%), zatim povlačenju za kosu ili uši (38,5%) te udaranju nekim predmetima kao što je šiba ili kuhača (31,3%). Nasreću, drugi oblici tjelesnog kažnjavanja kao što je štipanje i grebanje noktima manje su česti. U istraživanju Maleš i Kušević, te Pećnik³⁷ pljuskanje je također najrašireniji oblik tjelesnog kažnjavanja, a zatim slijedi udaranje predmetom. Zanimljivo je da o tjelesnom kažnjavanju u obitelji izvještava veći broj ispitanih studenata nego učenika,³⁸ što – s obzirom na proteklo vrijeme između dva istraživanja – sugerira mogućnost da je tjelesno kažnjavanje u opadanju, ali još uvijek ne-

³⁵ Usp. Maleš, Kušević, *nav. dj.*

³⁶ Usp. Akmatov, *nav. dj.*

³⁷ Usp. Maleš, Kušević, *nav. dj.*; Pećnik, *Prilog odbacivanju...*

³⁸ Usp. Pećnik, *Međugeneracijski prijenos...; isti, Prilog odbacivanju...*

Tablica 2: Učestalost blažih oblika tjelesnog kažnjavanja.

Oblici kažnjavanja		f/%	nikad	rijetko	ponekad	vrlo često	ukupno	M	SD
Blaži oblici tjelesnog kažnjavanja	pljuska, šamar	f	127	116	29	3	148	1,67	0,70
		%	46,2	42,2	10,5	1,1	53,8		
	udarci predmetom (šiba, kuhača)	f	189	72	13	1	86	1,37	0,59
		%	68,7	26,3	4,7	0,4	31,3		
	povlačenje za kosu ili uši	f	169	67	34	5	106	1,55	0,77
		%	61,5	24,4	12,4	1,8	38,5		
grebanje noktima	f	258	13	3	1	17	1,08	0,34	
	%	93,8	4,7	1,1	0,4	6,1			
štipanje	f	232	34	5	4	43	1,20	0,53	
	%	84,4	12,4	1,8	1,5	15,6			
Prekomjerna tjelesna nelagoda	neudoban položaj (klečanje)	f	268	6	1	0	7	1,03	0,18
		%	97,5	2,2	0,4	0	2,5		
Prisilna konzumacija	gutanje ljutih začina i sl.	f	274	1	0	0	1	1,00	0,06
		%	99,6	0,4	0	0	0,4		

dovoljno. U istraživanju Pećnik i Tokić³⁹ učenici sedmog razreda naveli su da je njih 73,3% doživjelo tjelesno kažnjavanje od majke i 62,2% od oca, a podaci se odnose na ukupno kažnjavanje pa je to i mogući razlog koji doprinosi razlici u rezultatima.

Rezultati izloženosti učenika teškim oblicima tjelesnog kažnjavanja prikazani su u tablici 3.

Tablica 3: Učestalost težih oblika tjelesnog kažnjavanja.

oblici	f/%	nikad	rijetko	ponekad	vrlo	ukupno kažnjenih	M	SD
Silovito drmanje	f	254	19	1	1	21	1,09	0,33
	%	92,4	6,9	0,4	0,4	7,6		
Snažno odguravanje	f	242	27	5	1	33	1,15	0,42
	%	88	9,8	1,8	0,4	12		
Udarci šakom, nogom	f	249	22	4	0	26	1,11	0,35
	%	90,5	8,0	1,5	0	9,5		
Teške batine	f	266	8	1	0	9	1,04	0,20
	%	96,7	2,9	0,4	0	3,3		

Najveći broj ispitanih učenika (12%) navodi da je doživio snažno odguravanje, a manji broj udarce šakom ili nogom, silovito drmanje te teške batine.

³⁹ Usp. N. PEĆNIK, A. TOKIĆ, *Roditelji i djeca na pragu adolescencije. Pogled iz tri kuta, izazovi i podrška*, Zagreb, Ministarstvo branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2011.

Maleš i Kušević⁴⁰ također ističu da manji broj učenika doživljava teže oblike nasilja. Moguće je da je razlog ovakvim rezultatima sram ispitanika ili njihova potreba za zadržavanjem pozitivne slike o sebi te svjesno ili nesvjesno zaboravljanje najtežih oblika kažnjavanja, zapravo zlostavljanja, zbog čega djeca češće daju socijalno poželjne odgovore.

Ukupno gledano ispitanici najčešće doživljavaju lakše oblike tjelesnog kažnjavanja (M=8,89; SD=2,02), zatim netjelesne oblike kažnjavanja (M=7,54; SD=2,54), a najmanji broji ih je doživio teško tjelesno kažnjavanje (M=4,37; SD=0,90). No, ovdje je potrebo naglasiti da ne smije postojati tolerancija ni na kakav oblik kažnjavanja djece, a osobito ne na takozvane teške oblike koji su zapravo zlostavljanje. Iako ispitanici navode da su silovito, drmanje i odguravanje, teške batine i udarce šakom ili nogom doživjeli rijetko ili ponekad, podaci su zastrašujući i za njih nema opravdanja.

Reakcije djece na kažnjavanje

Poznato je da je tjelesno kažnjavanje za dijete stres, a Lazarus⁴¹ tvrdi da na »stresnost« situacije kažnjavanja više djeluje djetetov doživljaj, odnosno percepcija i interpretacija nasilnog roditeljskog ponašanja, negoli objektivna »stresnost« situacije. Stoga smo smatrali da je važno analizirati kako djeca doživljavaju kažnjavanje i kako reagiraju na takvo roditeljsko postupanje na emocionalnoj i ponašajnoj razini. Budući da ne postoji jedinstveno određenje, u ovom ćemo radu emocije i osjećaje smatrati istoznačnicama. Neki ih autori definiraju kao duševna stanja izazvana važnim događajima,⁴² a drugi upozoravaju da je riječ o socijalnim fenomenima, koje promatraju kao posljedicu ili ishod socijalnih procesa⁴³ ili da je riječ o osobnim reakcijama na životnu situaciju, u kojima se isprepleće percepcija događaja i percepcija osobne reakcije na događaj.⁴⁴ Djeca kažnjavanje mogu procijeniti kao ugrožavajuću situaciju na koju često reagiraju ljutnjom, uz koju se povezuju aktivirajuće, sekundarne emocije bijesa, nepravde, planiranja osvete i sl. ili strahom te tugom uz koju se povezuju osjećaji bezvrijednosti, odbačenosti i sl.⁴⁵ Sukladno drugom problemu istraživanja, u tablici 4 prikazana je distribucija odgovora o osjećajima i reakcija ispitanika na kažnjavanje.

⁴⁰ Usp. Maleš, Kušević, *nav. dj.*

⁴¹ Usp. R. S. LAZARUS, *Emotion and adaptation*, New York, Oxford University Press, 1991, prema Pečnik, *Prilog odbacivanju...*

⁴² Usp. K. OATLEY, J. M. JENKINS, *Razumijevanje emocija*, Jastrebarsko, Naklada Slap, 2003.

⁴³ Usp. J. M. BARBALET, *Emotion, Social Theory and Social Structure. A Macrosociological Approach*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, prema Kolak, Majcen, *nav. dj.*

⁴⁴ Usp. Z. MILIVOJEVIĆ, *Emocije. Psihoterapija i razumijevanje emocija*, Novi Sad, Psihopolis institut, 2007.

⁴⁵ Usp. Oatley, Jenkins, *nav. dj.*; Kolak, Majcen, *nav. dj.*; Milivojević, *nav. dj.*

Tablica 4: Osjećaji i reakcije djeca nakon kažnjavanja.

Osjećaji i reakcije djece nakon kažnjavanja	Učestalost				
	f/%	Nikad	Rijetko	Ponekad	Vrlo često
1. Osjećaj straha	f	166	56	38	15
	%	60,4	20,4	13,8	5,5
2. Osjećaj povrijeđenosti i tuge	f	134	62	43	36
	%	48,7	22,5	15,6	13,1
3. Osjećaj nevoljenosti i odbačenosti	f	192	39	30	14
	%	69,8	14,2	10,9	5,1
4. Osjećaj bezvrijednosti	f	209	33	18	18
	%	74,9	12,0	6,5	6,5
5. Osjećaj poniženja	f	202	35	24	14
	%	73,5	12,7	8,7	5,1
6. Osjećaj bespomoćnosti	f	208	33	18	16
	%	75,6	12,0	6,5	5,8
7. Osjećaj nepravde	f	158	48	33	36
	%	57,5	17,5	12,0	13,1
8. Razočaranje	f	166	50	33	26
	%	60,4	18,2	12,0	9,5
9. Ljutnja i bijes	f	158	39	39	39
	%	57,5	14,2	14,2	14,2
10. Razmišljanje o osveti	f	223	22	8	22
	%	81,1	8,0	2,9	8,0
11. Gubitak interesa za druženje i igru	f	210	33	15	17
	%	76,4	12,0	5,5	6,2
12. Gubitak interes za učenje	f	197	28	19	31
	%	71,6	10,2	6,9	11,3
13. Odbijanje odlazaka u školu	f	228	19	13	15
	%	82,9	6,9	4,7	5,5
14. Poteškoće sa spavanjem	f	230	30	10	5
	%	83,6	10,9	3,6	1,8
15. Gubitak apetita	f	232	27	9	7
	%	84,4	9,8	3,3	2,5
16. Osjećaj o rješavanju problema nasiljem	f	257	6	7	5
	%	93,5	2,2	2,5	1,8
17. Laganje radi izbjegavanja kazne	f	20	47	13	15
	%	72,7	17,1	4,7	5,5

Ispitanici su naveli da su najčešće osjećali povrijeđenost i tugu (51,3%), nepravdu (42,5%) te bijes i ljutnju (42,5%), a najveći je broj ispitanika (14,2%) takve osjećaje imao vrlo često nakon kažnjavanja. Zatim ističu osjećaje straha i razočaranje (39,6%), a da bi izbjegli nove kazne 27,3% ih navodi da su lagali i prešućivali istinu. Svaki peti ispitanik učenik razmišljao je o osveti, a gotovo

svaki šesti imao je poteškoće sa spavanjem i apetitom. Studenti koji su sudjelovali u istraživanju Pećnik⁴⁶ kao glavne emocionalne reakcije navode strah, krivnju, ljutnju i bijes, iako su oni procjenjivali intenzitet reakcija na roditeljsko postupanje.

Povezanost različitih oblika kažnjavanja s osjećajima i reakcijama djece

Da bismo utvrdili postoji li povezanost različitih vrsta kažnjavanja s osjećajima i reakcijama djece proveli smo korelacijsku analizu, a priroda podataka sugerirala je korištenje Spearmanovog koeficijenta korelacije. U tablici 5 navedeni su svi rezultati povezanosti netjelesnog kažnjavanja s osjećajima djece.

Tablica 5: Povezanost netjelesnog kažnjavanja s osjećajima i reakcijama djece.

Osjećaji i reakcije nakon kažnjavanja	OBLICI NETJELESNOG KAŽNJAVANJA			
	Vrijeđanje psovanje	Ukidanje povlastica	Ograničavanje slobode	Zadavanje dodatnih poslova
1. Osjećaj straha	0,280**	0,138*	0,241**	0,144*
2. Osjećaj povrijeđenosti i tuge	0,275**	0,139*	0,260**	0,166
3. Osjećaj odbačenosti	0,314**	0,215**	0,264**	0,175**
4. Osjećaj bezvrijednosti	0,301**	0,222**	0,296**	0,191**
5. Osjećaj poniženja	0,401**	0,207**	0,266**	0,138*
6. Osjećaj bespomoćnosti	0,313**	0,243**	0,307**	0,185**
7. Osjećaj nepravde	0,311**	0,253**	0,249**	0,181**
8. Razočaranje	0,358**	0,288**	0,279**	0,194**
9. Ljutnja i bijes	0,405**	0,235**	0,223**	0,095
10. Razmišljanje o osveti	0,360**	0,192**	0,160**	0,109
11. Gubitak interesa za druženje	0,272**	0,180**	0,285**	0,199**
12. Gubitak interes za učenje	0,304**	0,231**	0,288**	0,139*
13. Odbijanje odlazaka u školu	0,160**	0,083	0,180**	0,064
14. Poteškoće sa spavanjem	0,188**	0,096	0,232**	0,120*
15. Gubitak apetita	0,189**	0,135*	0,266**	0,133*
16. Osjećaj o rješavanju problema nasiljem	0,240**	0,115	0,229**	0,019
17. Laganje radi izbjegavanja kazne	0,374**	0,213**	0,230**	0,062

Napomena: **p<.01; *p<.05.

Rezultati pokazuju da između *vrijeđanja*, *vikanja* i *psovanja* koje djeca doživljavaju od svojih roditelja postoji statistički značajna pozitivna povezanost (p=0,01) u prvom redu s osjećajima ljutnje i bijesa ($r_s=0,405$), te poniženja i

⁴⁶ Usp. Pećnik, *Prilog odbacivanju...*

posramljenosti ($r_s=0,401$), a utvrđena je niska, ali pozitivna povezanost između laganja i prešućivanja istine radi izbjegavanja kazne, planiranja osvete, razočaranja, odbačenosti, bezvrijednosti. *Ograničavanje sloboda* kao način kažnjavanja također je nisko, ali statistički značajno ($p=0,01$) pozitivno povezano sa svim analiziranim osjećajima i reakcijama djece, a osobito s osjećajem temeljenim na tuzi, kao što su bespomoćnost, bezvrijednost, te s razočaranjem, osjećajem odbačenosti i povrijeđenosti. Zanimljivo je napomenuti da je roditeljsko vikanje, a zatim ograničavanje sloboda, pozitivno povezano sa svim negativnim osjećajima i reakcijama djece.

Nadalje rezultati ukazuju na statistički značajno ($p=0,01$) nisku pozitivnu povezanost između kažnjavanja djece *ukidanjem povlastica* i njihovih osjećaja razočaranja, nepravde, bespomoćnosti, ali i ljutnje. I *zadavanje dodatnih poslova* kao oblik roditeljskog kažnjavanja tek neznatno, iako statistički značajno ($p=0,01$), pozitivno korelira s osjećajem bezvrijednosti, bespomoćnosti i nepravde. No, nije utvrđena povezanost između ovog oblika roditeljskog kažnjavanja i osjećaja povrijeđenosti i tuge, ljutnje i bijesa, razmišljanja o osveti, odbijanja odlazaka u školu i laganja radi izbjegavanja kazne te osjećaja da je prihvatljivo nasiljem rješavati probleme. Ukidanje povlastica, a osobito zadavanje dodatnih poslova, neznatno korelira s analiziranim osjećajima i reakcijama, što govori u prilog tezi da te oblike djeca i doživljavaju kao blage ili možda učinkovite načine kažnjavanja.⁴⁷

Rezultati korelacijske *analize blažih oblika tjelesnog kažnjavanja* koje donosimo u tablici 6, pokazuju dominantnu, statistički značajnu pozitivnu povezanost, sličnog obrasca s osjećajima i reakcija djece, u prvom redu s onima koji se temelje na ljutnji, a zatim na tuzi.

Dakle, *pljuskanje* i *šamaranje*, koje roditelji prakticiraju češće od ostalih oblika tjelesnog kažnjavanja, statistički značajno ($p=0,01$) pozitivno korelira sa svim analiziranim osjećajima i reakcijama djece. Statistički značajna povezanost utvrđena je s osjećajima temeljenim na ljutnji kao što su: bijes ($r_s=0,439$), nepravda ($r_s=0,405$) i razmišljanje o osveti ($r_s=0,357$), što je i očekivano jer fizičko kažnjavanje potencira agresivnost, čak je povećava za 50%, kako navodi Gershoff.⁴⁸ No, *pljuskanje* i *šamaranje* značajno korelira i s osjećajima temeljenim na tuzi, kao što su osjećaji povrijeđenosti ($r_s=0,426$), poniženja ($r_s=0,400$), bezvrijednosti ($r_s=0,383$), bespomoćnosti ($r_s=0,380$). Zanimljivo je da je ova varijabla u odnosu na ostale oblike kažnjavanja snažnije povezana s laganjem radi izbjegavanja kazne ($r_s=0,397$). I za varijablu *udarci šibom, kuhačom i sl.* utvrđena je statistički značajna ($p=0,01$), ali mala povezanost u prvom redu s osjećajima nepravde, poniženja, razočaranja, ljutnje i bijesa te razmišljanja o osveti. Čest oblik roditeljskog kažnjavanja – *povlačenje za kosu i uši* statistički značajno ($p=0,01$) pozitivno su povezani sa svim analiziranim osjećajima

⁴⁷ Usp. Maleš, Kušević, *nav. dj.*

⁴⁸ Usp. Gershoff, *Corporal Punishment by Parents...*; isti, *Report on Physical Punishment...*

i reakcijama djece osim varijabli *poteškoće sa spavanjem* i *gubitak apetita*, a utvrđena je umjerena korelacija s varijablom *razočaranje* ($r_s=0,411$) te niska s osjećajima nepravde, bijesa i ljutnje, ali i bezvrijednosti. Za varijablu *grebanje i štipanje* utvrđena je niska povezanost s reakcijama djece.

Tablica 6: Povezanost lakših oblika kažnjavanja s osjećajima i reakcijama djece.

Osjećaji i reakcije nakon kažnjavanja	OBlici BLAŽEG TJELESNOG KAŽNJAVANJA						
	pljuska, šamar	udarci šibom i sl	povlačenje za kosu	grebanje	štipanje	neudoban položaj	prisilno gutanje
1. Osjećaj straha	0,394**	0,247**	0,325**	0,081	0,182**	0,138	- 0,047
2. Osjećaj povrijeđenosti i tuge	0,426**	0,309**	0,373**	0,085	0,191**	0,191	- 0,058
3. Osjećaj odbačenosti	0,365**	0,344**	0,327**	0,059	0,154*	0,011	- 0,039
4. Osjećaj bezvrijednosti	0,383**	0,275**	0,383**	0,120*	0,254**	0,144*	- 0,035
5. Osjećaj poniženja	0,400**	0,354**	0,332**	0,101	0,163**	0,129*	- 0,036
6. Osjećaj bespomoćnosti	0,380**	0,303**	0,328**	0,175**	0,121*	0,146*	- 0,034
7. Osjećaj nepravde	0,405**	0,361**	0,393**	0,148*	0,220**	0,121*	- 0,050
8. Razočaranje	0,425**	0,353**	0,411**	0,135*	0,266**	0,123*	-0,047
9. Ljutnja i bijes	0,439**	0,350**	0,387**	0,132*	0,150*	0,071	- 0,050
10. Razmišljanje o osveti	0,357**	0,324**	0,352**	0,279**	0,100	0,170**	- 0,029
11. Gubitak interesa za druženje	0,276**	0,228**	0,264**	0,210**	0,120*	0,062	- 0,033
12. Gubitak interes za učenje	0,309**	0,318**	0,369**	0,171**	0,136*	0,169**	- 0,037
13. Odbijanje odlazaka u školu	0,160**	0,178**	0,104	0,133*	0,038	0,049	- 0,027
14. Poteškoće sa spavanjem	0,252**	0,143*	0,228**	0,046	0,122*	0,046	0,027
15. Gubitak apetita	0,228**	0,091	0,284**	0,103	0,180*	0,129*	- 0,026
16. Osjećaj da je prihvatljivo nasiljem rješavati probleme	0,199**	0,093	0,207**	0,242**	0,058	0,055	- 0,016
17. Laganje radi izbjegavanja kazne	0,397**	0,280**	0,337**	0,209**	0,183**	0,171**	- 0,037

Napomena: ** $p < .01$; * $p < .05$.

Prekomjerna tjelesna nelagoda kao oblik kažnjavanja tek neznatno, ali statistički značajno pozitivno korelira s osjećajima bespomoćnosti, bezvrijednosti, s poniženjem, razočaranjem, te laganjem i razmišljanjem o osveti, gubitkom interesa za učenje. Nije utvrđena povezanost ove varijable s osjećajima straha, povrijeđenosti, odbačenosti, ljutnje i bijesa te gubitka interesa za druženje, odbijanje odlazaka u školu, poteškoćama spavanja i osjećajem da je prihvatljivo probleme rješavati nasilno. Jedina varijabla za koju nije utvrđena statistički značajna povezanost ni s jednim od analiziranih osjećaja i reakcija djece, jest varijabla *prisiljavanje djece na konzumiranje štetnih stvari*. Mogući razlog za takav rezultat jest možda i to što je samo jedan sudionik istraživanja doživio takav oblik kažnjavanja.

Rezultate korelacijske analize za *teže oblike tjelesnog kažnjavanja* donosimo u tablici 7.

Tablica 7: Povezanost težeg tjelesnog kažnjavanja s osjećajima i reakcijama djece.

Osjećaji i reakcije djece nakon kažnjavanja	TEŽI OBLICI TJELESNOG KAŽNJAVANJA			
	silovito drmanje	snažno odguravanje	udarci šakom, nogom	teške batine
1. Osjećaj straha	0,201**	0,139*	0,192**	0,191**
2. Osjećaj povrijeđenosti i tuge	0,140*	0,112	0,188**	0,157*
3. Osjećaj odbačenosti	0,233**	0,159**	0,163**	0,262**
4. Osjećaj bezvrijednosti	0,236**	0,179**	0,192**	0,291**
5. Osjećaj poniženja	0,228**	0,132*	0,202**	0,238**
6. Osjećaj bespomoćnosti	0,224**	0,091	0,173**	0,256**
7. Osjećaj nepravde	0,202**	0,138*	0,202**	0,152*
8. Razočaranje	0,220**	0,127*	0,183**	0,176**
9. Ljutnja i bijes	0,179**	0,159**	0,251**	0,165**
10. Razmišljanje o osveti	0,313**	0,092	0,140*	0,124*
11. Gubitak interesa za druženje	0,239**	0,123*	0,140*	0,196**
12. Gubitak interes za učenje	0,113	0,126*	0,096	0,151*
13. Odbijanje odlazaka u školu	0,048*	0,014	-0,020	0,083
14. Poteškoće sa spavanjem	0,138*	0,113	0,085	0,259**
15. Gubitak apetita	0,086	0,008	0,138*	0,094
16. Osjećaj da je prihvatljivo nasiljem rješavati probleme	0,039	0,084	0,061	0,120*
17. Laganje radi izbjegavanja kazne	0,216**	0,091	0,256**	0,113

Napomena: ** $p < .01$; * $p < .05$.

Iako su koeficijenti korelacije za teže oblike tjelesnog kažnjavanja niski, statistički su značajni i očekivanog su smjera. Potvrđena je korelacija silovitog drmanja s razmišljanjem o osveti ($r_s=0,313$; $p=0,01$) s osjećajem bezvrijednosti, odbačenosti i poniženjem. Iako je za varijablu *snažno odguravanje* utvrđena statistički značajna povezanost s osjećajima straha, odbačenosti, bezvrijednosti, poniženja, ljutnje i bijesa, ona je manja od 0,2. Kažnjavanje djece udarcima šakama ili nogama, prema dobivenim rezultatima statistički je značajno povezano s osjećajima ljutnje i bijesa ($r_s=0,251$; $p=0,01$) te poniženjem i nepravdom ($r_s=0,202$; $p=0,01$). Teške batine, kao najgrublji oblik kažnjavanja djece, statistički je značajno povezan s osjećajima bezvrijednosti ($r_s=0,291$; $p=0,01$), odbačenosti ($r_s=0,262$; $p=0,01$) i bespomoćnosti ($r_s=0,256$; $p=0,01$) te manifestnim poteškoćama sa spavanjem ($r_s=0,259$; $p=0,01$), a ostale su korelacije vrlo niske. Nasreću malen broj učenika koji su sudjelovali u ovom istraživanju doživio je teško tjelesno kažnjavanje pa je to i moguć razlog ovakvih rezultata.

Prema dobivenim rezultatima između emocija koje se povezuju uz ljutnju i roditeljsko kažnjavanje utvrđena je najviša razina povezanosti i to između varijabli *ljutnje i bijesa* i blažih oblika tjelesnog kažnjavanja – pljuskanja i šamaranja ($r_s=0,439$; $p=0,01$), a zatim vrijeđanja i psovanja ($r_s=0,405$; $p=0,01$) kao netjelesnih oblika kažnjavanja. Rezultati sugeriraju da ovi najčešće korišteni oblici kažnjavanja, češće rezultiraju i višim razinama ljutnje i bijesa. Budući da je ljutnja emocija frustriranosti zbog bilo koga tko nas u nečem onemogućava ili pokazuje malo obzira prema nama, a započinje osjećajem da nam je nanesena nepravda – da bismo uklonili frustraciju, to nas stanje potiče na osvetoljubivost i agresivnost prema osobi koja je izvor frustracije ili prema nekoj drugoj koja se nađe u blizini, primjerice, prema vršnjacima.⁴⁹ Čest pratilac ljutnje jest osveta, a dobiveni rezultati pokazuju da između planiranja osvete i različitih oblika roditeljskog kažnjavanja postoji najviša razina povezanost, u prvom redu s blažim oblicima tjelesnog kažnjavanja i to šamaranja ($r_s=0,357$; $p=0,01$), povlačenja za kosu i uši ($r_s=0,352$; $p=0,01$), udaraca šibom, kuhačom ($r_s=0,324$; $p=0,01$), a od težih oblika sa silovitim drmanjem ($r_s=0,313$; $p=0,01$). Zanimljivo je da i vrijeđanje i psovanje pozitivno korelira s dječjim razmišljanjem da se osvete roditeljima ($r_s=0,360$; $p=0,01$). Moguće je da djeca koja su ponižena kažnjavanjem, u ponašanju »vraćanja istom mjerom« vide pokušaj nadoknade štete,⁵⁰ a što često ima razorne učinke za odnose. Dakle, roditeljsko kažnjavanje koje kod djece rezultira emocijama povezanim uz ljutnju može negativno i korozivno utjecati i na njihove odnose s roditeljima. Osjećaj nepravde korelira također s blažim oblicima tjelesnog kažnjavanja, među kojima se ističu pljuskanje i šamaranje ($r_s=0,405$; $p=0,01$). Zanimljivo je napomenuti da osjećaj nepravde pozitivno korelira u različitom stupnju sa svim vrstama roditeljskog kažnjavanja, osim prisiljavanja na gutanje. Milivojević upozorava da je ljutnja reakcija na situaciju koju djeca procjenjuju kao promjenjivu, odnosno oni svojim emocionalnim reakcijama šalju roditeljima poruku da trebaju promijeniti svoje ponašanje i da prestanu raditi ono što nije prihvatljivo ili im nanosi bol.⁵¹

Za razliku od ljutnje, u situacijama koje percipiraju nepromjenjivima, ali smatraju da ih je moguće izbjeći, djeca reagiraju strahom i povlačenjem, te roditeljima šalju poruku da ih je potrebno i zaštititi.⁵² Strah kao neugodna emocija očekivanja opasnosti koja se povezuje uz prijetnju moći⁵³ u našem istraživanju statistički je značajno povezana s pljuskanjem i šamaranjem ($r_s=0,394$; $p=0,01$), povlačenjem za kosu i uši ($r_s=0,325$; $p=0,01$), ali i sa svim oblicima težeg tjelesnog kažnjavanja kao i sa svim oblicima netjelesnog kažnjavanja, iako su te korelacije niske vrlo su indikativne. Strah ima potencijal da zaokupi pažnju ili

⁴⁹ Usp. Oatley, Jenkins, *nav. dj.*, 264.

⁵⁰ Usp. *isto*, 307.

⁵¹ Usp. Milivojević, *nav. dj.*

⁵² Usp. *isto*.

⁵³ Usp. Oatley, Jenkins, *nav. dj.*

da je usmjeri na one znakove koji su prijetnja sigurnosti.⁵⁴ Dugoročna izloženost strahu ima negativne učinke na zdrav razvoj djece, na samopouzdanje te na koncentriranje na druge stvari, primjerice na učenje.

Utvrđena je također viša razina povezanosti između emocija koje se povezuju uz tugu i blažih oblika tjelesnog kažnjavanja i to: osjećaja povrijeđenosti i tuge s pljuskanjem i šamaranjem ($r_s=0,426$; $p=0,01$), povlačenjem za kosu i uši ($r_s=0,373$; $p=0,01$), a zatim s oblicima netjelesnog kažnjavanja, osobito s vrijeđanjem i psovanjem koje je povezano s osjećajem poniženja ($r_s=0,401$; $p=0,01$). Za razliku od ljutnje tuga je emocija gubitka cilja i socijalne uloge, deaktivirajuća emocija, usmjerena na pomirenost s događajem koji ju je prouzročio i tendencijom da procjenjujemo sebe u odnosu na događaj,⁵⁵ te se povezuje s depresijom, grižnjom savjesti i kajanjem. Naime djeca koja situaciju kažnjavanja percipiraju kao nepromjenjivu i neizbježnu reagirat će tugom i pasivnošću, ali se te emocije vezuju uz poruku roditeljima o potrebi da ih utješe.⁵⁶

Razočaranje u roditelje pozitivno je povezano s blažim oblicima tjelesnog kažnjavanja pljuskanjem i šamaranjem ($r_s=0,425$; $p=0,01$), povlačenjem za kosu i uši ($r_s=0,411$; $p=0,01$). Gershoff upozorava da osjećaj razočaranja zbog tjelesnog kažnjavanja može ugroziti odnos povjerenja i poštovanja između djece i roditelja.⁵⁷ Općenito se može reći da najčešći oblici kažnjavanja djece: pljuskanje, šamaranje, povlačenje za kosu i uši te vikanje, vrijeđanje i psovanje – koreliraju sa svim negativnim osjećajima djece i onima koji se temelje na strahu, ljutnji, ali i onima koji se temelje na tuzi.

Rezultati pokazuju nižu razinu povezanosti između manifestnih reakcija ili ponašanja djece, kao što su gubitak interesa za druženje i učenje, odbijanje odlazaka u školu, kao i onih na psihosomatskoj razini (poteškoće sa spavanjem, gubitak apetita) sa svim analiziranim varijablama roditeljskog kažnjavanja. Od manifestnih reakcija djece na kažnjavanje utvrđena je najviša razina povezanosti između laganja radi izbjegavanja kazne i svih blažih oblika tjelesnog kažnjavanja, osim prisilnog gutanja, a osobito pljuskanja i šamaranja ($r_s=0,397$; $p=0,01$), te težih oblika tjelesnog kažnjavanja (silovitog drmanja i udaraca šakom ili nogom), ali i netjelesnog kažnjavanja, a osobito vrijeđanja i psovanja ($r_s=0,347$; $p=0,01$). Očito je da djeca laganje koriste kao zaštitni mehanizam od ponovljenog kažnjavanja. Iako roditelji često kažnjavaju djecu zbog laganja, zanimljivo je uočiti da kažnjavanje generira laganje, što upućuje na još jedan kontraefekt kažnjavanja.

Najniža razina povezanosti utvrđena je između svih oblika kažnjavanja i osjećaja djece da je prihvatljivo probleme rješavati nasiljem. Moguće je da su djeca zbog navedenih osjećaja svjesna toga da takvi nasilni postupci ne mije-

⁵⁴ Usp. isto, 370.

⁵⁵ Usp. isto, 264.

⁵⁶ Usp. Milivojević, nav. dj.

⁵⁷ Usp. Gershoff, *Corporal Punishment by Parents...*

njaju njihovo ponašanje niti rješavaju uzroke problema pa takvo postupanje i ne vide kao učinkovito.

Iako je ovo istraživanje korelacijsko i ne može se zaključivati o uzročnosti, nalazi su sukladni drugim istraživanjima⁵⁸ i pokazuju povezanost tjelesnog kažnjavanja s negativnim emocijama, a što može ugroziti odnos povjerenja i poštovanja između djece i roditelja. Zbog navedenih neugodnih emocija i narušenih odnosa bit će otežano usvajanje odgojnih poruka, internalizacija moralnih normi, vrijednosti i ponašanja koje roditelji žele kažnjavanjem postići.⁵⁹ Osobito je potrebno upozoriti na kontraefekt kažnjavanja u zaustavljanju agresivnosti jer je utvrđeno da se time agresivno ponašanje povećava te ima tendenciju eskaliranja,⁶⁰ ali i na kontraefekt u zaustavljanju laganja koje se potom koristi kao zaštita od novog kažnjavanja. Druga istraživanja također uz kažnjavanje povezuju laganje, a upozoravaju i na druge oblike antisocijalnog ponašanja, kao što je bježanje od kuće, neopravdano izostajanje iz škole i delinkventno ponašanje.⁶¹ Sve navedeno opovrgava, u mnogim kulturama pa i u našoj, učvršćenu tezu o kažnjavanju kao djelotvornoj odgojnoj metodi. Dapače, ironija je da razlozi zbog kojih se koristi tjelesno kažnjavanje, primjerice neposluh, laganje i agresivno ponašanje, njegovom primjenom ne nestaju već se uvećavaju, ali se sugerira budućim istraživačima da to empirijski provjere.

Testiranje razlika između oblika kažnjavanja i osjećaja i reakcija djece u odnosu na spol učenika

Da bismo utvrdili postoje li razlike u roditeljskom kažnjavanju s obzirom na spol učenika primijenili smo Mann-Whitney test. Rezultati pokazuju da roditelji povlastice češće ukidaju dječacima ($M=148,88$) nego djevojčicama ($M=128,80$; $p=0,030$), da ih češće udaraju predmetima ($M=149,88$) nego djevojčice ($M=127,96$; $p=0,005$) te da ih češće povlače za kosu ili uši ($M=147,15$) u odnosu na djevojčice ($M=130,26$; $p=0,039$).

Nisu utvrđene značajne razlike u osjećajima i reakcijama između dječaka i djevojčica na roditeljsko kažnjavanje. Mann-Whitneyvim testom utvrđeno je samo da na roditeljsko kažnjavanje dječaci ($M=148,23$) statistički značajno češće reagiraju ljutnjom i bijesom nego djevojčice ($M=129,30$; $p=0,029$). Dakle, neovisno o spolu djeca slično reagiraju na roditeljsko kažnjavanje. Podatak da dječaci na kažnjavanje češće reagiraju ljutnjom može se obrazložiti time što ljutnja smanjuje strah, potiče osjećaj moći te se povezuje s obranom autonomije

⁵⁸ Usp. isto.

⁵⁹ Usp. isto; Gershoff, Bitensky, nav. dj.

⁶⁰ Usp. Gershoff, *Corporal Punishment by Parents...*; isti, *Report on Physical Punishment...*

⁶¹ Usp. G. LASTRIĆ, B. TORLAK, Povezanost fizičkog kažnjavanja i dječje agresivnosti. *Medicinski glasnik*, 5 (2008) 2, 115-120.

i prava pojedinca, što je još uvijek prisutnije u odgoju muške djece,⁶² dok se djevojčice potiče da ne pokazuju svoje emocije, osobito ljutnje i bijesa, već da ih zatomljuju.

Zaključak

Analizom učestalosti različitih oblika kažnjavanja djece u obitelji može se utvrditi visoka podudarnost s novijim istraživanjima⁶³ i tendencija blagog opadanja⁶⁴ u odnosu na prijašnja istraživanja, ali još uvijek je zabrinjavajuća prevalencija svih oblika kažnjavanja, usprkos različitim kampanjama i zakonskim zabranama.

Nakon kažnjavanja ispitani učenici su najčešće osjećali povrijeđenost i tugu, nepravdu, bijes i ljutnju, strah i razočaranje i imali dojam da ih roditelji ne vole i da ih odbacuju, a oko četvrtine njih osjećalo se poniženo i posramljeno, bezvrijedno, nemoćno i bespomoćno, a da bi izbjegli nove kazne najčešće su lagali i prešućivali istinu.

Oblici netjelesnog kažnjavanja, vrijeđanje i ograničavanje sloboda pozitivno su povezani sa svim analiziranim osjećajima i reakcijama djece, a niža razina povezanosti utvrđena je za ukidanje povlastica, a osobito za zadavanje dodatnih poslova, što sugerira da ti oblici kod djece ne izazivaju negativne osjećaje i reakcije, pa je moguće da ih ona doživljavaju kao učinkovit način sankcioniranja.

Oblici blažeg tjelesnog kažnjavanja, a osobito pljuskanje, šamaranje, povlačenje za kosu ili uši te udarci šibom, pozitivno su povezani s neugodnim osjećajima djece temeljenim na ljutnji, ali i onima temeljenim na tuzi. Sličan obrazac uočava se i kod težih oblika tjelesnog kažnjavanja. Moguće je da isti oblici kažnjavanja mogu izazvati višestruke i kombinirane, negativne emocionalne reakcije djece što otežava prihvatanje roditeljskih upozorenja i internalizaciju normi, pa se predlaže budućim istraživačima da to provjere. Sve navedeno sugerira da je kažnjavanje kao odgojna metoda vrlo suspektna. Također se čini da su emocionalne reakcije djece na sve oblike roditeljskog kažnjavanja izraženije nego one na ponašajnoj razini (gubitak interesa za druženje i sl.).

U odnosu na djevojčice, roditelji dječacima češće ukidaju povlastice, udaraju ih predmetima i češće ih povlače za kosu ili uši, ali nisu utvrđene značajne spolne razlike u osjećajima i reakcijama djece na roditeljsko kažnjavanje.

Očito je potrebno još prilično rada da bi se smanjilo ili u potpunosti iskorenjilo kažnjavanje djece i zamijenilo ga se učinkovitim drugim oblicima kao što je razgovaranje o problematičnom ponašanju i objašnjavanjem razloga zašto ga je potrebno korigirati.

⁶² Usp. Oatley, Jenkins, *nav. dj.*

⁶³ Usp. Maleš, Kušević, *nav. dj.*

⁶⁴ Usp. Pećnik, *Međugeneracijski prijenos...*; isti, *Prilog odbacivanju...*

Bilić Vesna – Bilić Petra

Frequency and association of different forms of parental punishment with feelings and reactions of children

Summary

In order to discipline and control a child and change their behavior which they perceive as undesirable and increase the chances for desirable behavior and obedience in the future, parents use various forms of punishment. With the goal to examine the frequency and association of non-physical and physical forms of punishment and feelings and reactions of children and examine differences by gender, a research was conducted, and has involved 275 students (45,8% M and 54,2% F) of higher grades of elementary schools, with their average age being 12,8. The results have shown that the respondents most often experience mild forms of physical punishment, then the non-physical ones, while the smallest number of them suffers serious physical punishment. Tested students have responded that after being punished, they often feel hurt and sorrow, injustice, rage and anger, fear and disappointment in their parents, and it has also been found that there is a statistically significant correlation between all forms of punishment and negative feelings of children. Although compared to girls, boys more often have their privileges taken away are more often hit with hard objects and have their hair and ears pulled, no significant differences have been found when it comes to their feelings and reaction to parental punishment. The conclusion suggests that punishment can cause multiple, negative emotional reactions of children, which makes parents' warnings, internalization of forms and behavior that they want to achieve with such „educational methods“, very hard to accomplish.

Keywords: non-physical punishment, physical punishment, negative emotions, reactions to punishment.

(na engl. prev. Ivona Pale)